

Posudek diplomové práce

Bc. Yuliye Golubyevy

Bilingvismus ruskojazyčných imigrantů v České republice
Ústav bohemistických studií
FF UK 2013

Autorka si zvolila velmi aktuální a velmi obtížné téma. Téma o jazykové adaptaci imigrantů je aktuální vzhledem k jejich počtu v ČR. Česká společnost prozatím nedělá příliš mnoho proto, aby těmto lidem usnadnila integraci a případně i asimilaci, pokud o ni stojí, a vyhnula se tak možným nežádoucím sociálním jevům, které může soužití většinového obyvatelstva s menšinovými skupinami ovlivňovat. Rozhodně prozatím nemá na zřeteli benefity pro tyto skupiny (např. v přístupu k jazykovému vzdělávání), ačkoli je zřejmé, že by se jí mnohonásobně vrátilo ve zlepšení fungování a perspektiv celé společnosti. Podpora cizinců v tomto směru je velmi nerovnoměrná a selektivní a rozhodně spíše než kladnou motivací operuje potenciálně represivními formami (jazykové zkoušky pro cizince při získávání povolení k pobytu nebo občanství). Podobný výzkum je prvním krokem k pochopení toho, v čem je možné (a potřebné) vycházet těmto skupinám vstříc z hlediska jazykové integrace. Doplnuje tak výzkumy sociologické.

Autorka zvolila jako předmět výzkumu řečového chování jinojazyčných obyvatel ČR respondenty ze sociální skupiny, ze které sama pochází a kterou tedy dobře zná, tedy ze skupiny ruskojazyčných Ukrajinců – imigrantů do ČR. V zaměření práce na ruskojazyčné imigranty se sešly jak významné sociologické parametry (největší početnost, specifické sociální charakteristiky), tak i nejlepší možnosti výzkumu na základě osobních zkušeností. Nešlo jí o využití této specifiky při zkoumání jejich řečového chování, ale na důsledky jejich profilu při výzkumu nevyhnutelně musela narazit a popsala je.

Obtížnost tématu spočívala v tom, že výzkum měl být založen na terénní práci, s jejímiž principy se musela seznámit, zvládnout je a dobře aplikovat během celého výzkumu. Přípravná fáze diplomního projektu byla tedy obtížná a rozsáhlá, výsledkem jsou první dvě kapitoly práce. Popis ukrajinské migrace postavený na teoretických základech ukazuje, že tato část práce autorku osobně velmi zaujala, čemuž odpovídá i její zpracování. Je úsporné, zachycuje relevantní momenty z dějin ukrajinské emigrace do českého prostředí a především vede k promyšlenému a dobře zdůvodněnému výběru respondentů z poslední vlny této emigrace, jež měla charakter převážně pracovní. Autorka musela předem přistoupit k jistým omezením při výběru respondentů. Vymezení z hlediska typu pobytu bylo rozumné, reflektovalo problémy starších výzkumů, a správné vzhledem k závažnosti důsledků výzkumu v celém spektru ukrajinské migrace (včetně nelegální). Zcela oprávněné je omezení na takové respondenty, které ruštinu při nejmenším ovládají, nebo ji dokonce považují za mateřský jazyk. Výsledkem je výběr, který nereflektuje žádné kvantitativní poměry v ruskojazyčné imigraci z Ukrajiny, ale je vyvážený z hlediska věku (22-55 s cíleným zaměřením na ekonomicky aktivní věkovou skupinu), pohlaví (50:50 muži a ženy), délky pobytu (4-15 let, což je období největšího nárůstu této migrace do ČR), věku v době migrace (9-50), viz tabulka 1 na s. 42 nebo v přílohách. Sociální charakteristika dosaženého vzdělání a fakt, že většina si toto vzdělání přináší z výchozí země, ukazuje, jak vysoce kvalitní pracovní sílu ČR v Ukrajincích získává. Je to dobrý podnět k zamyšlení, zda tento potenciál také dokáže adekvátně využít a zhodnotit (viz kap. 3.3.3.1.2. – 3.3.3.1.3.).

Druhým aspektem přípravné fáze diplomového projektu byla bezpečná znalost metod a postupu při provádění terénního výzkumu. Autorka i zde dokázala dobře popsat výchozí předpoklady, přístupy a metody a velmi přesvědčivě vyargumentovala zvolený konceptuální rámec, strategii výběru respondentů i obsahu dotazníku a interview, podmínky validity výzkumu a především metodologie výzkumu. Kvalita této části práce je vidět na přípravě a provedení vlastního výzkumu (16 respondentů) a předvýzkumu (4 respondenti). Zejména podrobný popis závěrů, ke kterým dospěla v předvýzkumu, ukazuje, jak hluboko pronikla do podstaty sociolingvistického terénního výzkumu. Racionální je též strukturace respondentů a způsob jejich identifikace při zachování anonymity. Je velmi cenné, že v práci publikuje všechny relevantní materiály, počínaje poučeným souhlasem, přes dotazník a plán řízeného interview.

Sám výzkum je v práci opublikován v plné šíři, což je nemírně hodnotná součást práce. Početné přílohy, jež jsou podrobně komentovány v textu, velmi přehledně informují o samotných respondentech, jednak přehledně představují zobecněné výsledky výzkumu a zpřístupňují veškerý jazykový materiál. Všechny tabulky zahrnují i základní sociální charakteristiky (věk při příjezdu, počet let strávených v ČR, věk při výzkumu, pohlaví). Řada z nich byla nepochybně velmi pracná, např. počítání absolutní a procentní chybovosti (příloha č. 13). Její zpracování bylo umožněno velmi přehledným a účelným označováním zkoumaných jevů v projevu respondentů, jež tvoří samostatné přílohy. Zpracování výsledků terénní práce u 15 respondentů poskytuje dokonalou a věrnou představu o východiscích výzkumu ve struktuře Výsledky dotazníkového výzkumu, Sociologická analýza rozhovoru (údaje jsou zaznamenány zkratkovitě, tezovitě, formulace jsou místy dost syrové, ovlivněné výrazovým repertoárem respondenta), Přepis rozhovoru s označením zkoumaných jevů (pro lepší orientaci čtenáře by stálo za to odsazovat repliky respondenta v řeči oddělené dotazem výzkumníka na novou řádku), Lingvistická analýza rozhovoru.

Kapitola věnovaná vlastnímu výzkumu (3. Bilingvismus ukrajinských imigrantů v ČR) opět vychází z teoretické báze bilingvismu. Je známo, že veškerá literatura věnovaná tomuto jevu v moderní lingvistice a sociolingvistice je již pro jedince nezvládnutelná, ale autorka dobrým výběrem zdrojů dospěla k úsporným a prakticky využitelným definicím, s nimiž potom dále pracovala. Kapitola je členěna na výzkum sociologický a lingvistický. Autorka vychází z čtyř hypotéz o vlivu objektivních okolností provázejících emigraci respondentů: věk respondentů v době migrace (jehož jednoznačnou relevanci výzkum nepotvrdil v absolutní míře), doba strávená v novém prostředí, vzdělání získané v jazyce cílové země (tento faktor autorce vyšel jako rozhodující pro získání vysoké kompetence v češtině) a prostředí, ve kterém se respondent pohybuje (pracovní přátelské, volnočasové apod.). Jako velmi podstatný parametr, který ovlivňuje kvalitu kompetencí v cílovém jazyce, označila autorka jeden parametr subjektivní povahy: motivace k emigraci, k životu v ČR, k životním cílům, které se promítají v motivaci ke studiu cílového jazyka a stanovení cílů v tomto studiu. Zkoumány byly dále okolnosti, za nichž se respondenti učili česky (samostudium, řízená výuka, školský systém).

Sociologické a kulturní aspekty bilingvismu je kapitola, která komentuje obsah interview a těží z informací v dotazníku. Je velmi sympaticky formulována s mírnou měrou zaujetí badatelky, která ale nikterak neznehodnocuje popisované výsledky. Dozvídáme se další podstatné okolnosti, které život v emigraci přináší (nejspíš kratší doba, po níž vydrží trvalé partnerské / manželské vztahy, které jsou vystaveny daleko obtížnějším podmínkám, důvody výběru ČR jako cílové země, zapojení do sociálních sítí na Ukrajině a řada dalších podrobností). V této části by bylo dobré porovnat výsledky se staršími výzkumy, které byly u

Ukrajinců a Rusů žijících v ČR prováděny a publikovány (Drbohlav, Sládek). ZA důležitou součást považují též otázky na problémy pocitové, vztahové a sebehodnotící, pěkně dokreslující informace o zájmu o kulturní a politickou sféru. Posledním aspektem je způsob, jakým respondenti získali kompetenci v češtině a jejich jazyková biografie.

Lingvistická analýza bilingvního chování (kap. 3.3.3.2., s. 65-110) zkoumá mluvený projev respondentů (s tím, že si autorka uvědomuje užitečnost výzkumu též psaného projevu, který hodnotí v práci jen stručně z kusých informacích získaných z vyplnění dotazníků). Je strukturně členěna podle jazykových rovin a pozorované souvislosti jsou porovnávány se závěry jiných výzkumů, které vesměs potvrzují výchozí hypotézy autorky. Je provedena velmi pečlivě, a to i přes rozsah materiálu, který zkoumá. Závěry jsou umírněné, trefné a dobře argumentované.

Lingvistická analýza má v sobě prvky i kvantitativního výzkumu, neboť je založena na objektivní délce zkoumaného materiálu (počet slov a časový úsek- zejména druhý parametr umožňuje ještě dalekosáhlé výzkumy). To umožňuje autorce přepočítávat výsledky i na procenta, která mají dobrou vypovídací hodnotu pro vyvozování závěrů. Analýza je dobře ilustrována četnými příklady včetně předpokládaných ruských konstrukcí, které interferenčně ovlivnily vyjadřování v češtině. Materiál je v drtivé většině zpracován správně a úvahy o zdrojových konstrukcích jsou uvážlivé a pravděpodobné. Kvalitativní analýza prokázala důležitost nízkého věku při změně prostředí (respondentka 15/9), motivace ke studiu (respondentka 5/17).

Klíčovým výstupem práce je kapitola Vliv sociologických aspektů na osvojování si cizího jazyka, jež propojuje výzkum sociologický a lingvistický. Z velmi uvážlivě formulovaných závěrů je zřejmé, že každá individuální jazyková biografie je komplexem a výslednicí souboru jednotlivých faktorů, u nichž nelze v rámci kvalitativního výzkumu určit hierarchii či váhu jednotlivých komponent. Autorka tak porovnává kompetenci respondentů v párech s dle možností jediným výrazným rozdílným distinktivním znakem, na jehož základě potom komentuje rozdíly v kompetenci respondentů v češtině. Snaha zohlednit všechno vede diplomantku někdy k závěrům, které by bylo jednoznačně třeba verifikovat na větším vzorku respondentů.

Při pozorném čtení autentického přepisu materiálu v přílohách by bylo možné najít ještě další jevy, ale je také možné, že jde o překlepy, které bych autorce vzhledem k rozsahu materiálu nikterak nevyčítala. Na tomto množství materiálu bylo možné zkoumat nejen specifika mluveného projevu cílové skupiny, ale také i přítomnost mluvených rysů, rysů obecné češtiny (nebo jiných nespisovných výrazů). Přesto přílohy představují natolik cenný zdroj informací i pro další badatele, že bych se přimlouvala za možnost opublikování celé práce.

Z hlediska standardů kladených na diplomovou práci jde o práci velmi výrazně nadstandardní. Má všechny potřebné náležitosti, je zpracována velmi pečlivě a i po stránce jazykové je na velmi vysoké úrovni. Vřele doporučuji k obhajobě a navrhuji nejvyšší možné ohodnocení „výborně“.

V Praze dne 5.9.2013

Prof. PhDr. Hana Gladkova, CSc.,
Vedoucí práce